

reviews reviews bogataler bogataler recensioner recensioner

Anna Odlinge

Form in the Margin

Licentiatavhandling framlagd vid Arkitekturskolan
Kungl Tekniska Högskolan, Stockholm 2003

Recension av Monica Sand

När man får Odlinges avhandling i sin hand måste man börja från början. Inte början av boken. Det är inte viktigt alls, man kan börja läsa precis var som helst. Man måste istället börja från början när det gäller basala frågor som vad det är man gör när man läser. Processen att läsa aktualiseras liksom frågor om vad en bok är och hur man bygger upp en text. Man blir helt enkelt medveten om processer som ligger bakom det som framstår som självklarheter. Den visuella strukturen berättar om en metod och ett försök att sätta den i verket. Metoden går ut på att prova olika texter i relation till varandra för att undersöka hur de påverkar och förskjuter varandra. Den utgör visuella och textbaserade begreppsundersökningar, som formmässigt innebär ett ifrågasättande av linjära strukturer. Skrivande och läsande är två helt olika processer; att skriva innebär att man har en plan som

ska sättas i verket, att läsa innebär att avkoda, inte bara bokstävernas kod, utan den kod som binder dem samman till begrepp och meningar. Men båda processerna hänger samman med hur vi har för vana att organisera text. Förståelse hänger samman med denna vana. För att förstå varför och hur texter är uppbyggda måste man kanske börja skriva annorlunda. Den franske filosofen Jaques Derrida menar att:

The end of linear writing is indeed the end of the book, even if, even today, it is within the form of a book that new writings – literary or theoretical – allow themselves to be, for better or for worse, encased. It is less a question of confiding new writings to the envelope of a book than of finally reading what wrote itself between the lines in the volumes. That is why, beginning to write without the line, one begins also to reread past writing according to a different organization of space. If today the problem of reading occupies the forefront of science, it is because of this suspense between two ages of writing. Because we are beginning to write, to write differently, we must reread differently.¹

Boken består av en gulblekt inlaga och svarta ringpärmar med måtten 296x331 mm. Den är bredare än hög med pärmar i mjuk kartong så att man kan rulla ihop den. Det finns

ingen titel på pärmen och inget titelblad innanför utan titeln står tillsammans med annan text på flera av de första sidorna. Pagineringen finns mitt på varje sida och är numrerad baki-från, vilket indikerar att man lika gärna kan börja läsa däri-från. Å andra sidan spelar det ingen roll var man börjar läsa och i vilken ordning. Detta läsande underlättas av ringpär-marna som gör det möjligt att ha boken vikt var som helst. Odlinge delar upp ett antal av de första högersidorna i två halvor; den ena halvan med en förklaring till vilka influenser som har varit viktiga för arbetet och den andra halvan som utgörs av ett kollage av texter. Snart övergår även den rela-tivt sammanhängande texten i kollage över båda sidorna.

Odlinge plockar ihop material från olika håll; texter om fysik, om avantgardet i Ryssland, urklipp ur skönlitterära texter, uppslagsord ur olika uppslagsverk som repeteras, tex begrepp som *marginality*, *autonomy*, *context*, *integrity* och *integration*. Dessutom består boken av egna associationer, personliga funderingar, beskrivning av examensarbete i Mar-seille, filosofi, texter om arkitektur och konst; kort sagt Odlinges bok innehåller i praktiken "allt".

Om man vidhåller att man vill läsa boken som en löpande text som författaren har sorterat åt en, blir man frustrerad. Man blir ständigt avbruten, texten bleknar ut eller är klippt mitt i en mening. Visuellt pendlar uppmärksamheten mel-lan olika nivåer i texten eftersom texten ligger som fragment i lager på lager med olika gråtoner och typsnitt. Under varje text finns andra texter, en del läsbara en del inte. Läsaren får själv associera och kombinera information icke-linjärt, vilket är det sätt hjärnan arbetar på. Odlinge skriver att hon gör en karta. Det tolkar jag som att hon menar en karta över hur kunskap byggs; inte i trappsteg mot ett högre och bättre ve-tande, utan som ett nätverk där man inkorporerar från alla håll och kanter, en väv. "Härlig matta jag har vävt" skriver Odlinge på s 00.

Det viktigaste begreppet, som Odlinge iscensätter i sin text är *integritet*. Inom bokens pärmar pågår en visuell drag-kamp mellan det individuella och sammanhanget. Integri-teten framstår som en kraft som kan förändra fastlagda vär-deringar, men även läsa fast vunna mönster; antingen är man självständig eller självtillräcklig.

Jag ställer mig dock kritisk till bokens titel *Form in the Margin*, eftersom Odlinge påstår att kreativitet skapas i marginalen:

all kind of marginal settings – book margins, accident scenes and other crisis situations, city boarders or even geogra-phically marginalized societies, sociologically marginalized groupings, psychological disorder and so on. (s 119)

Hon menar att det som finns i marginalen är förbisett av de etablerade strukturerna, alltså ett utanförskap. Den place-ringen kopplar hon ihop med kreativitet, som hon anser är positivt.

Creativity can be defined as open-mindedness. From an intellectual perspective a creative person has an open mind towards problems and comes up with solutions that are unconventional. ...more than willing to brake with conven-tion and is not afraid of being different. (s 33)

Odlinges resonemang om kreativitet i marginalen väcker ett antal frågor om hur hon själv ser på det hon gör. Är inte utan-förskapet en del av konstnärsmyten, där man ställer sig vid sidan om samtidigt som man beklagar sin position, när den oförstående omvärlden inte förstår vilken begåvning man sitter inne med? Jag vill hellre betrakta marginalen som ett möjlig-hetsutrymme, som inbjuder människan att utvidga sitt fält genom en medveten aktivitet av engagemang och ansvar och inte ett utanförskap. Jag anser att varken Odlinge eller arkitek-ten kan förneka sitt privilegium av att vara någon som har en plats att tala ifrån. De befinner sig inte i marginalen; där är det redan fullt av dem som varken har en plats eller röst.

Även om titeln, och de begrepp som hänger samman med den, antyder en känsla av "kreativt utanförskap" ifrå-gasätter Odlinge det i samma andetag, eftersom hennes av-handling inte är en enhet utan full av associationer och si-dospår. Hon lutar sig mot filosofen Jean Francois Lyotard, som ger stöd för en integritet där man inte eftersträvar en självtillräcklig helhet. Odlinge gör en rörelse från det enhet-liga till mångfald, från det allmänna till det personliga ge-nom att hon finns påtagligt närvarande i textens samman-sättning². Hon har inte hållit i pennan, men väl i saxen. Här tycker jag mig ana en vilja till att se integritet och kreativitet som något som inte handlar om det personliga uttrycket i marginalen, utan en öppning till samarbete. Därmed ifrå-gasätts det autonoma författarjaget i sann postmodern anda; texten är inte "hennes egen". Istället skapar hon en labyrinth av andras texter och interfolierar med eget material, både sådant som är nyskrivet och inte.

Om vi bortser från avhandlingens form och de begrepp som prövas, vad kan man säga att den handlar om? Odlinge skriver inte bara en avhandling utan hon undersöker även gränserna för den. Hon ställer vissa frågor som handlar om avhandlingen som företeelse, vad den har för anspråk och om den kan undersöka platsen för sin egen tillkomst. Vad utgår en avhandling från för perspektiv och underliggande förståelse? Den frågan negligeras ofta. Avhandlingen handlar även om arkitektens dilemma, att konstruera verklighet av fragment. Arkitekten ska inte bara känna in en hel tidsanda, med dess specifika krav, hon ska även utforma något som fungerar under lång tid. Hur skaffar sig arkitekten det material som hon utvinner sitt underlag ur? Hur gör man världen hanterbar och begriplig? Och framförallt hur förstår man vilka strukturer och sammanhang arkitekten är en del av?

Odlinge upprättar ett tids- och rumsperspektiv genom att hon använder texter från 20-talets USA. Själv befinner hon sig i en annan tid på en annan plats. Linjen mellan då-där till nu-här upprättas genom integriteten; hennes egen, så som den visar sig i avhandlingens uppbyggnad och de arkitekter och byggnader hon tar som exempel. Hur kan man bygga som ingen annan och ändå ingå i en tid och ett rum, ett sammanhang? Risken är att man utvecklar en integritet som blir ett pansar, när sanningen är att arkitekten befinner sig mitt i en samarbetsprocess.

Kan arkitektur utvecklas genom den avhandling som Odlinge har gjort? Eller kan den bara utvecklas genom sin egen praktik?³ Då blir min motfråga; är inte det här arkitektens egen praktik? Om man ser arkitekten som en författare som skriver in begrepp måste man fråga sig om det är medvetna eller omedvetna begrepp som avsätter spår i form av konstruktioner. Att medvetet bygga begrepp är att röra sig mellan teorier och modeller där de ömsesidigt påverkar varandra. Om man utgår ifrån att arkitekten inte gör byggnader, utan representationer av byggnader⁴, kan man se det som att Odlinge påvisar underliggande strukturer in i det praktiska fältet. Vårt språk kryllar av metaforer om text som implicerar ett mer praktiskt handlag än de flesta författare besitter. Odlinge försöker sätta metaforerna i verket; bygga teorier, konstruera sammanhang och visa på mönster, samtidigt som hon strävar efter att bryta dem. Med min bakgrund som konstnär är det inte svårt att se boken som en produkt av överväganden och processer där Odlinge bygger och konstruerar en plats för en text. Det finns inget under-

liggande mönster eller färdig verklighet att utforska. Det hon undersöker finns inte där; hon är på en spännande färd där hon kryssar hit och dit med hjärnan på högvarv. Hon söker aktivt nya kombinationer och samband och låter *processen leda mig hit och dit* (s 00). En metod som man skulle kunna kalla "metodisk subjektivitet". Inte i någon avhandling finns det text som står för sig själv; under varje text finns annan text, andra tolkningar och läsningar. Varje läsare tvingas alltid att skapa sina egna betydelser.

Med sin bakgrund i fysiken⁵ är Odlinge väl bekant med de uppbrott från tanke-system som den disciplinen har genererat (s 58). Fysiken drivs visserligen av en idé om en hel-täckande teori, men i praktiken av en önskan om att den teori man är på väg mot ska kullkastas. Trots att fysiken kan synas vara den mest reducerande av alla vetenskaper är den beredd att ompröva sina ståndpunkter. Inom arkitektur och konst har man inte fysikens enkla lagar att luta sig emot och ingen grundläggande "matematik" att grunda sina antaganden på. Därför består ofta dessa praktiker av ett intrikat system av underförstådda, tysta överenskommelser som gör det svårt att förändra strukturer inom kreativa yrken. De utgör det enda man har att stödja sig på.

Å andra sidan är en avhandling som Odlinges bara möjlig inom dessa discipliner, men inte i vilken tid som helst. En avhandling behöver alltid teorier för att kunna accepteras. Även företeelser i marginalen är sällan mer unika än den gemensamma koden tillåter. I vårt nutida samhälle ifrågasätts traditionella kunskapsformer och metoder för kunskapsproduktion. Konst förs fram som ett alternativ. Konstnärlig forskning på en prövande nivå är ett faktum.⁶

Under läsningen av *Form in the Margin* har jag flera gånger utropat med Odlinge: "Jag kanske har hittat ett spår – jag tror jag har hittat ett spår! Jag har hittat ett spår!" (s. 111) men jag antar att jag inte har recenserat samma bok som hon har skrivit!

Monica Sand,

konstnär och doktorand vid Arkitekturskolan,
KTH, Stockholm
monica.sand@arch.kth.se

Noter

1. Jacques Derrida: *Of Grammatology* (s. 86–87) Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press 1976
2. Stephen Toulmins visar i sin bok *Cosmopolis, the hidden agenda of Modernity* hur det moderna projektet rör sig bort från huma-

nismen genom förment rationella metoder, från det personliga mot det allmänna, det privata till det universella, dvs forskaren kan till synes ställa sig vid sidan om sina undersökningar och framstå som neutral.

3. citat AO xaktseminarium 20/2-04 ur minnet
4. citat Tim Anstey xakt-konferens, kth 20/2-04, ur minnet
5. Odlinge har i ett tidigare projekt använt strängteori för att skapa nya arkitektoniska former och skrev då bl a en artikel i MAMA, Magasin för modern arkitektur nr 13 1996 *Fler och bättre dimensioner – något om strängteori och ny geometri*
6. Henrik Karlsson *Handslag, famntag, klapp eller kyss?*: konstnärlig forskarutbildning i Sverige. Stockholm : Swedish Institute for Studies in Education and Research (SISTER) 2002

Bibliografi:

- HENRIK KARLSSON, *Handslag, famntag, klapp eller kyss?: konstnärlig forskarutbildning i Sverige*. Stockholm : Swedish Institute for Studies in Education and Research (SISTER) 2002
- JACQUES DERRIDA, *Of Grammatology* Baltimore : Johns Hopkins Univ. Press 1976
- STEPHEN TOULMIN, *Cosmopolis: the hidden agenda of modernity* New York: Free Press 1990
- MAMA, Magasin för modern arkitektur nr 13 1996
- XAKTSEMINARIET, Arkitekturskolan, KTH 20/2-04

Marie Elf:

Modelling and simulation as planning tools for improvement of the quality of health care environments

– towards a conceptual model of a care process

School of architecture

Chalmers University of Technology

Göteborg, Sweden 2003

Recension av Jonas E. Andersson

I ett sobert omslag i grått och vitt från Chalmers Tekniska Högskola presenterar Marie Elf sin licentiatavhandling *Modelling and simulation as planning tools for improvement of the quality of health care environments*. Avhandlingen är utförd på engelska och framlagd vid Arkitekturskolan på Chalmers 2003. Marie Elf konstaterar redan i inledningen att uppgiften att:

Att planera och utforma nya vårdmiljöer som både uppfyller normen för rådande uppfattning om begreppet god vård och framtidens krav är en komplicerad process. (Elf, 2003, s 1)

Utgångspunkten för Marie Elfs forskning är vårdsektorns genomgripande förändring under 1990-talet. Elf berättar hur hälsobegreppet gått från en strikt medicinsk definition av hälsa – en frånvaro av sjukdom – till ett mer öppet begrepp om hälsa som en funktion beroende av individens fysiska, psykiska och sociala förmåga. Patienten betraktad som en

helhet bestående av kropp och av social kontext skulle därmed vara fokus för varje hälsoskapande process inom vården. Tillsammans med ett omgivande vårdlag av läkare och sjuksköterskor deltar patienten själv aktivt i ett vårdarbete som syftar till att återskapa patientens hälsa i olika grad. I inledningen beskriver också forskaren att den nu färdiga avhandlingen ingår i ett mycket större projekt som syftar till att definiera nödvändiga planeringsverktyg för att kunna projektera bättre byggnader för vård i framtiden.

Licentiatavhandlingen har en tydligt teoribyggnad och tvärvetenskaplig ansats, med ett avstamp i vårdforskning och en riktning mot arkitekturforskning. Underrubriken på avhandlingen "Towards a conceptual model of a care process" är viktig att ha i åtanke vid genomläsningen av avhandlingen. För att ett designteam skall kunna skapa en bättre byggd miljö för vård menar Marie Elf att det krävs en tydlig beskrivning av vårdmodellen redan i planeringsskedet (Elf, 2003, s 3). Hon anser att:

Det huvudsakliga målet för ett designteam borde vara åtgärder som kan förbättra kvaliteten i vården och att diskussionen inom gruppen borde avse inriktningen på patientens vårdprocess. (Elf, 2003, s 3)

En modell av vårdarbetet skulle därmed bli ett simuleringsverktyg i designprocessen. Genom en inventering av artiklar publicerade i vetenskapliga tidskrifter inom vårdforskning åren från 1997 till 2002 söker forskaren finna en vårdmodell som på ett tydligt sätt skulle kunna beskriva vårdarbetet. Med utgångspunkt från sitt material konstaterar dock Elf

att flera av de inventerade modellerna är alltför inriktade på att beskriva ett flöde genom vårdapparaten. Befintliga modeller är därmed inte möjliga att använda som ett passande simuleringsverktyg för vårdarbetet, där snarare samspelet mellan världens olika aktörer måste lyftas fram (Elf, 2003, s 49). Marie Elf beskriver förhållandet som om vårdforskningen vore i behov av att utveckla tydligare begrepp för att kunna definiera kvalitetsnivån i vården. Forskaren anser att forskning om management och arbetsplatser skulle kunna bidra med nödvändiga begrepp för att skapa en tillämpningsbar modell av vårdarbetet (Elf, 2003, s 65). Marie Elf skissar i stället upp sin bild av vårdarbetet genom att definiera några variabler som borde ingå i en modell av vårdarbetet. Med erfarenheterna från litteraturinventeringen och genom observationsstudier på en vårdavdelning identifieras fyra väsentliga moment i den bakomliggande planeringen av vården av en enskild patient: vårdgruppens möten, läkarronden, informationsöverföring inom vårdgruppen, samt insamlandet att fakta över patientens upplevda hälsa. På grundval av dessa återkommande arbetsuppgifter i vårdarbetet konstruerar forskaren en vårdmodell med tre variabler, vårdstruktur, vårdutfall och vårdprocess. Elf noterar från sina observationsstudier att: "Den arkitektoniska utformningen föreföll påverka hur vården genomfördes (Elf, 2003, s 58)." På avdelningen för studien medförde stora avstånd mellan vårdlokalerna att en stor del av vårdarbetet gick åt till patienttransporter på bekostnad av vårdarbetet. Utformningen av vårdrummet och vårdavdelningen är därmed enligt forskaren en viktig parameter i variabeln "vårdstruktur" (Elf, 2003, s 61).

Till förstnämnda kan en arkitekt uppleva Marie Elfs avhandling som främmande, eftersom texten så tydligt lämnar byggnadsplaneringen åt sidan och istället fokuserar på att finna en modell över vårdarbetet att använda som simuleringsverktyg i designprocessen. Forskaren gör ett försök att överbrygga detta främlingskap genom att i avhandlingens inledande bakgrundsteckning diskutera vårdparadigmet och arkitekturens rumsbegrepp. Trots det, är det svårt som arkitekt att *inte* fundera över vilka aktuella sjukhusprojekt som skulle kunna utgöra konkreta byggnadsexempel på det forskningsområde som Marie Elf behandlar. Forskaren ger inte själv några antydningar i den riktningen. Ändå finns det flera vårdbyggnader som skulle kunna användas som tydliga och illustrerande förklaringar. I Sverige projekterades det

senaste stora sjukhuset i Sunderby, Norrbottens Landsting, och invigdes 1999. Luleå Tekniska Universitet genomför sedan 1993 en studie som jämför sjukhusets tillblivelseprocess mot den utförda byggnaden och mot sättet att organisera vården. Den senaste rapporten "Sunderby Sjukhus – ett sjukhus för ny teknik" är publicerad 2001. Licentiatavhandlingens syfte att konstruera en beskrivande modell för ett vårdarbete som sätter patienten i centrum är dock både relevant och viktigt. Sjukhusprojekt i Europa och i övriga världen understryker också att detta forskningsområde är aktuellt. Ett intressant projekt som har flera beröringspunkter med Elfs avhandling är det nya centralsjukhuset i Montréal, Kanada, le CHUM (Centre Hospitalier de l'Université de Montréal). De handlingar som tagits fram under projekteringen till detta nya storsjukhus visar hur modern datateknik hos parterna i designprocessen kan visualisera och simulera de situationer som vårdplanerarnas vårdmodeller kommer att generera. Ett av de uttalade målen för sjukhuset är just att:

Patienten och anhöriga står i centrum för vården på CHUM, som erbjuder såväl en terapeutisk miljö till sina patienter som rymliga ytor till patienternas anhöriga.

(Le préconcept SICHUM, s 1-9)

Det kommer att bli intressant att följa fortsättningen av Marie Elfs forskning. Genom att arkitektarbetet och vårdarbetet bägge utgår från människan och hennes behov finns det många beröringspunkter, men syftena förefaller olika. Arkitektens uppgift är att skapa en tredimensionell byggnadsform runt vårdarbetets logik där estetiska kvaliteter som proportion, skala och rumslighet på ett känslomässigt och högst individuellt sätt kan beröra de okända individer som vistas i rummet. Vårdarbetet utgår istället från kända individer med olika sjukdomsbild för att ge vårdarbetet de individanpassade kännetecken som kan styra inriktningen på patientens eget hälsoarbete. Arkitekturen kan sägas sträva mot ett generalitet, medan hälsoprocessen som Elf beskriver den strävar mot en individualitet. Ett avgörande problem uppstår då att ta itu med – vilken kunskap om vårdarbetet och vårdprocessen behöver arkitekter för att kunna skapa vårdmiljöer som både är funktionellt optimala som arbetsmiljö och så estetiskt tilltalande att de blir ett stöd i ett patientorienterat vårdarbete? Ljud, material och utblickar, alla tydliga delar i den arkitektoniska utformningen, kan påverka en patients upplevelse av hälsa och välbefinnande menar några miljöpsykologer (Ulrich, 2001, s 49-57).

Och, kanske är det där, i miljöpsykologin, som det går att hitta det förenande kittet mellan forskningsdisciplinerna vård och arkitektur. Abstrakta vårdmodeller skulle därmed kunna bli tillämpbara simuleringsverktyg i designprocessen bakom en vårdbyggnad. Genom att påvisa sambandet mellan en patients positiva hälsoprocess och behovet av kvalitet och omsorg i byggnadsutformningen av en vårdbyggnad skulle de estetiska värdena få en större tyngd i själva byggprocessen. Skönhetsvärden i en byggnad skulle bli en faktor som skulle kunna räknas om i ekonomiska termer av förkortad sjukhusvistelse och sjukskrivningsperiod, och skulle i sig därmed vara en samhällsnytta. I det fortsatta arbetet mot en doktorsavhandling måste dock Marie Elf genom sin vårdinriktade forskning hitta en förening mellan två motsatta vetenskapliga traditioner, dels den hypotetiskt-deduktiva medicinska forskningen, dels arkitekturens induktivt-abduktiva arbetssätt. Skillnaden kanske framgår bäst i den beskrivning som Donald Schön formulerat för de praktiskt orienterade vetenskaperna -- "a reflection in action" och "a conversations with the materials of a situation" (Lundequist, 1992, s 19). I flera avseenden tycks vårdarbetet likna designuppgiftens sökande arbetssätt som beror av designerns tidigare erfarenheter av byggnadsgestaltning och planeringsdiskussioner inom den speciella byggnadsuppgiften. På så vis blir det också viktigt att sjukhusarkitekten inte bara känner till människans fysiska mått, utan även har kunskap om den dimension som ett patientorienterat vårdarbetet utnyttjar. För att komplettera de mål som Marie Elf ställer upp för en designgrupp till en vårdbyggnad, så borde den

önskade inställningen både i en designprocess och i en vårdprocess vara "att en människa inte bör vara ett problem, utan en möjlighet" (F Nietzsche i Martin du Gard, s 101).

(Samtliga citat i texten i översättning av recensent.)

Jonas E Andersson, arkitekt SAR/MSA
doktorand Äldremiljöer KTH Syd, Stockholm
jonas.andersson@syd.kth.se

Referenser

- ELF, MARIE, 2003; *Modelling and simulation as planning tools for improvement of the quality of health care environments – towards a conceptual model of a care process*; School of architecture, Chalmers University of Technology, Göteborg, Sweden
- LUNDEQUIST, JERKER, 1992: *Projekteringsmetodikens teoretiska bakgrund*, Institutionen för Arkitektur, Kungl Tekniska Högskolan, Stockholm
- MARTIN DU GARD, ROGER, 1972; *Les Thibault II*; Collection Folio, Éditions Gallimard, France
- ULRICH, ROGER S, 2001; Effects of healthcare environmental design on medical outcomes, i *Design & Health – the therapeutic benefits of design*, Svensk Byggtjänst, Stockholm,
- Internet:
- HANSSON, STAFFAN; *Sunderby Sjukhus, ett sjukhus för ny teknik*, http://www.nll.se/ib/lg/regio/_rapport/Sunderbyrapporterna_1995-2002/Sunderby_sjukhus__ett_sjukhus_for_ny_teknik_2001.pdf

---

Cecilia Gustafsson:

Exploring Office Design; Towards an eclectic approach

Licentiatavhandling framlagd vid Workspace Design,
School of Architecture, Chalmers University of Technology,
Göteborg, Sweden 2003

Recension av Christina Danielsson

Cecilia Gustafssons licentiatuppsats spänner över ett stort fält och är ett försök att fånga alla de olika ämnesområden som behandlar utformning av kontorsmiljöer. Hon har med sitt forskningsarbete försökt finna ett heltäckande, teoretiskt grundat och vetenskapligt ramverk för gestaltningen av kontorsmiljöer som hon saknat som praktiserande arkitekt. Hon har funnit att de ämnesområden som behandlar kontorsmiljöutformningen befinner sig inom ett ramverk bestående av *fysisk miljö*, *organisatoriska faktorer* och *mänskliga faktorer*. Med utgångspunkt ifrån dessa olika ämnesområden har hon ställt upp en triangelformad modell och har sedan genomfört en omfattande studie av litteratur inom respektive område. Ambitionen har varit att se på relationerna mellan de tre olika ämnesområdena och eventuella gemensamma processer. Ansatsen i arbetet har varit eklektisk och hon gör enligt egen utsago inte anspråk på att täcka respektive ämne, utan har haft som ambition att skapa en god orienteringsbild av de ämnesområden som befinner sig i detta ramverk.

Disposition

Licentiat avhandlingen är indelat i fem huvudkapitel med efterföljande diskussion kring möjliga forskningsområden och en summering av tankar kring framtida utveckling inom detta fält. Det första kapitlet är en introduktion till arbetet och de ämnesområden som arbetet spänner över. Kapitel två behandlar en fallstudie på ett större svenskt verkstadsföretag där Gustafsson själv var med och arbetade med implementeringen av ett så kallat "Workspace Concept". Även det efterföljande förankringsarbetet av konceptet i företagets olika delar av organisationen redovisas liksom en slutlig beskrivning och förklaring av resultatet av arbetet görs i detta kapitel. Kapitel tre är det mest omfattande och får betraktas som uppsatsens huvudarbete och kärna. Det görs

en omfattande överblicksbeskrivning över de olika forskningsområdena som Gustafsson funnit behandlar och påverkar kontorsmiljögestaltning. Kapitel fyra kan beskrivas som en ansats till att knyta samman den inledande fallstudien med de olika ämnesområdena som redovisas i kapitel tre och de därtill hörande teorierna. Det femte kapitlet är en summering och försök till att skapa ett ramverk utifrån de olika ämnesområdena där de alla får plats och berikar varandra enligt det holistiska perspektiv Gustafsson velat eftersträva.

Jag vill till en början med ge Gustafsson en eloge för att ta sig an ett sådant stort arbetsfält som de utvalda ämnesområdena spänner över. Hon förklarar motivet för sitt arbete med att, enligt citat:

Most organizations undertake the endeavour of (re)designing office space from time to time. Changes in workplace design tend to be driven by changes in other organizational factors. It should thus be important for organizations to deal with these simultaneous processes of design and change effectively. (backcover)

Licentiatavhandlingens två huvuddelar är dels den inledande fallstudien och den senare översikten av den teori-bildning som finns inom det tvärvetenskapliga området där "design and management of office settings" befinner sig. Fallstudien är beskriven i generella termer och man har svårt att förstå det egentliga syftet med fallstudien. Gustafsson beskriver sitt arbete som explorativt, men när man läser licentiatavhandlingen så upplevs den som explorativ i överkant. Det saknas bl a exemplifieringar i form av citat från de olika personer inom företaget som beskrivs i löptexten, och deltagande observationer av Gustafsson själv på plats. Även om fallstudien var nödvändig för Gustafssons eget forskningsarbete upplevs den inledande beskrivningen av fallstudien som onödig i uppsatsens befintliga tillstånd. Det saknas en tydlig koppling till den senare översikten av ämnesområdena. Efter den mycket omfattande översikten av olika ämnesområden, som bitvis är så omfattande att fokus går förlorat stundtals, återgår Gustafsson i kapitel fyra till den inledande fallstudien i ett försök att sluta samman cirkeln. Hon gör en ansats att tolka den tidigare så generell beskrivna fallstudien utifrån de olika ämnesområdena och dess olika teoribildningar. Exemplifieringar i form av citat, intervjuer och observationer saknas och det blir aldrig något djup i analysen. Den intressanta kopplingen mellan empiri och teori går därför bitvis förlorad.

	ANT	Physical space	EP	STS	OD and change	Design
<u>Relationship organizations – humans</u>	Organizations are networks constructed from human and non-human actants	Not addressed	Not addressed	Within the environmental context is a central focus	Human behavior, human development and organization development are at the center of OD	Participative design processes
<u>Relationship organizations – physical space</u>	Deals with how actants engage spatial and physical artifacts to sustain and create power relationship	Addressed by the theories that explicitly concerned with the design of physical settings in organizations	Overlapping the theories that depart from Physical space.	Recognize the importance of the physical setting but has mainly dealt with manufacturing settings	The physical setting is recognized as one variable influencing human behavior in organizations	Embodiment of the organization through the physical setting
<u>Relationship humans – physical space</u>	Deals with how actants engage spatial and physical artifacts to sustain and create power relationship	Addressed indirectly from the spatial aspect; how does physical space effect behavior?	This relationship is the central object of inquiry; the interrelationship of humans and environment is the focus	Not addressed as separate issue; humans are users of space	Physical setting is recognized as one variable influencing human behavior in organizations	Starts from an artifact perspective which aims to create an understanding of how humans create and relate to physical settings
<u>Processes of creation and design</u>	Not addressed	Addressed and partly overlapping with the analysis of the design field	Addressed as cognitive processes	Design of work processes are done in autonomous workgroups	Processes of change and learning	This is the core issue of the field. It aims to enhance the understanding of the design process as well as develop analytic and conceptual tools

De olika ämnesområdena inom det tvärvetenskapliga området "design and management of office settings" och deras centrala relationer och processer emellan de olika ämnesområdena.

Ämnesområden

Det är en stor ambition att försöka binda samman de olika ämnesområdena fysisk miljö, organisatoriska faktorer och mänskliga faktorer och de inbördes olika processerna som påverkar kontorsmiljögestaltningen och detta är arbetets bästa del trots dess brister. De fem ämnesområden som behandlas är, enligt citat:

1. Actor Network Theory (ANT), operates on a meta-level of the relation- how humans and physical artefacts interact in social relationships
2. Theories that depart from the physical setting as the object of analysis; these theories are the ones primarily concerned

with the design and concept of physical space used within the architectural field.

3. Environmental Psychology (EP), is the theoretical field concerned with how humans relate to physical space on a general level and, to a certain extent, with how physical space is perceived in organizational settings.

4. Sociotechnical Systems Theory (STS), works primarily from the organizational aspect, focusing on how to jointly optimise the social and technical systems.

5. Organizational Development and Change (OD/C), this like STS mainly is concerned with the organizational aspects, dealing primarily with the relationships of organizations and humans, but also to some extent with how physical space is manageable in organizations. (p.28)

Förutom dessa fem huvudområden, anser Gustafsson även att det är nödvändigt att ta upp ett sjätte, *design teori* för att kunna förstå processen att gestalta fysiska rum. Detta är med andra ord många ämnesområden som skall avhandlas och förklaras.

Det är svårt för mig att bedöma ämnesområden som ANT, STS och OD/C. Den bestående upplevelsen är dock att presentationen av dessa ämnesområdet stundtals gjorts onödigt krånglig och abstrakt. Det är synd att inte arkitekten och sociologen Söderbergs arbete (1993; 2003) tas upp i detta sammanhang. Hon har i sitt arbete en mångårig erfarenhet av att titta på hur rum påverkar det sociala samspelet mellan medarbetare inom organisationer, bl a med utgångspunkt från Porräs och Robertsons modell (1992) över den organisatoriska arenan som företag verkar i. Jag är medveten om att man måste skära bort mycket när man skall skapa en översikt över ett så pass stort fält som Gustafssons arbete spänner över, men Söderbergs arbete hade tillfört mycket i detta sammanhang just därför att det är baserat på omfattande fallstudier.

Jag uppskattar de matriser Gustafsson satt samman över de sex ämnesområden hon beskrivit och deras inbördes relationer till varandra (Figure 3-22, p. 111), liksom deras centrala relationer och processer (Figure 3-23, p. 114) och slutligen dessa ämnesområden relation till forskning och praktisk tillämpning (Figure 3-24, p. 117). De hjälper till att skapa ordning i detta hav av teorier, även om de inte tillfullo kan skapa rätsida över denna tvärvetenskapliga forskningsfront. Att vara tvärvetenskaplig är i sig ett problem eftersom man skall spänna över ett stort område, ett område man svårigen kan behärska i detalj. Jag betraktar detta licentiatarbete som en ansats att försöka greppa de olika områdena och

knyta dem samman på ett sätt som jag inte tror tidigare har gjorts. Det som nu återstår är att fördjupa analysen och översikten av de olika teorierna och framförallt se ifall det finns någon förankring mot empiri inom de olika teoribildningarna. Jag betraktar licentiatavhandlingen som en introduktion till de olika ämnesområdena samt ett inledande försök att hitta gemensamma nämnare/beröringspunkter för dem som är intresserade av detta tvärvetenskapliga område. Det kan därför användas som ett uppslagsverk att utgå ifrån för dem som är intresserade av de olika områdena och har en tvärvetenskaplig ambition. Jag ser med tillförsikt och nyfikenhet fram emot doktorsavhandlingen.

Christina Danielsson, Ark SAR/MSA,

Doktorand vid Design, Arbetsmiljö, Säkerhet och hälsa,
KTH Syd, Haninge

Christina.danielsson@syd.kth.se

Referenser

- PORRAS J. I. & ROBERTSON P. J. (1992) Organizational Development: Theory, Practice, and Research. In: *Handbook of Industrial and Organizational Psychology* (eds. M. D. Dunnette & L. M. Hough), Palo Alto.
- SÖDERBERG I. (1993) Grupporganisation och inre miljö i samspel. In: *Välkommen till Teletjänsten... - Organisation, lokaler, arbetstider och arbetsinnehåll i förnyelse* (ed. G. Westlander). Arbetsmiljöinstitutet, Göteborg.
- SÖDERBERG I. (2003) Organisationer äger rum. In: *Förnyelser på svenska arbetsplatser - balansakter och utvecklingsdynamik* (ed. L. Wilhelmson). Arbetslivsinstitutet, Stockholm.

Rasmus Rune Nielsen:

Rem Koolhaas [Learning from Manhattan]

Recension av Boris Brorman Jensen

Med skriften som prisme

Så kom den omsider! En forholdsvis let tilgængelig, meget velskrevet og grafisk yderst elegant opsat indføring på dansk til Rem Koolhaas' forfatterskab og virke som kritiker, designer, arkitekt, byplanlægger m.m.. Rasmus Rune Niensens bog om Koolhaas går lige til biddet og repræsenterer uden om-svøb et nøgternt nøgleværk til forståelsen af, hvad forfatteren selv nominerer til at være det 21. århundredes Le Corbusier. Bogen kaster et målrettet tilbageblik på Koolhaas skrifter og projekter og tegner på den måde et interessant billede af det betydningsunivers som i øjeblikket udgør nogle af de ledende orienteringspunkter i den arkitektfaglige diskurs.

Rasmus Rune Nielsen har uden tvivl et stort overblik over sit emne, og det giver en frugtbar og produktiv distance til den kultdyrkelse, alt for 'akademiske' interesse, overbebyrdede teoretiseren og mangel på vilje til klar formidling, som desværre kendetegner en del af de talrige publikationer om Koolhaas og OMA der udgår fra fagets egne rækker. Rasmus Rune Nielsen har litteratens tilgang til emnet og tydeligvis et godt øje til Koolhaas' usædvanlige litterære talent. Det er filmplotforfatteren og fiktionsmageren bag arkitekten, som sættes under lup, og der er i udgangspunktet ingen ambitioner hos forfatteren om at etablere en konsistent teoretisk sammenhæng mellem Koolhaas tekster og hans arkitektoniske praksis. Og det virker befriende, uden at der på nogen måde er gået på kompromis. Bogen er både indsigtfuld, analytisk reflekterende og godt skruet sammen.

Rasmus Rune Nielsen tager Koolhaas' forfatterskab alvorligt ved at læse ham som essayist, humorist og retorisk begavet samfundssatiriker. Ved at betragte Koolhaas' tekster som en autonom størrelse på lige fod med det øvrige produktionsregister lykkes det at optræve Koolhaas' vidtfor-grenede arbejde og unikke karriere som arkitekt bagom det fagspecifikke fokus, der dominerer hovedparten af de hidtidige portrætter, som findes på markedet. Og denne uden-forståethed med øje for betydningen af arkitekternes

selvforståelse og selviscenesættelse (ikke mindst i afsnittet "Arkitekten om byen") er sammen med det indrammende tilbage- og sideblik på arkitektens status efter modernismens værdikollaps og indplaceringen af Koolhaas på side-linjen i forhold til den europæiske avantgardetradition en af bogens store fortjenester.

Den indledende kontekstbeskrivelse og signalementet af Koolhaas' syn på storbykulturen som et stykke forbedret natur er meget vellykket og fungerer som en troværdig ledetråd hele bogen igennem. Sammen med det mentalitetshistoriske vue over de senmoderne dønninger i arkitekturen og de opfølgende analyser af en række aktuelle hovedværker gør det bogen oplagt som "reader" – ikke mindst for de nordiske arkitekt- og designstuderende.

Kunsten at vedligeholde kaos

Den strategiske indgang er som antydnet i den dobbelttydige undertitel [Learning from Manhattan] en tematisk udfoldning af det "Big Bang" af en kærlighedserklæring til storbyens fortætningskultur, der skildres i gennembrudsud-givelsen *Delirious New York* fra 1978. Det er i denne genrebastard af facts, fiktion og fantastiske billeder at Rasmus Rune Nielsen finder stof til sin historie over en af nutidens måske mest betydningsfulde arkitekter. Koolhaas har selv kaldt Manhattan for "samtidens Rosetta Sten", og det er egentlig underligt, at den retrospektive manifestforfatter ikke tidligere så systematisk er forsøgt indskrevet i sit eget tilbageblik.

Det globale udsyn, den kritiske reflekterende arbejds-metode og begejstringen for blandings- og hybridformer, der kendetegner Koolhaas'/OMAs projekter, bliver på overbevisende vis hægtet til Koolhaas' tidlige studier af Manhattans skyskrabere, griddets abstrakte ramme om "det urbane program" og storbykulturens evne til på forbløffende vis at rumme og tematisere frit over egne kontraster. Det virker i sin enkelthed overbevisende, når Rasmus Rune Nielsen fører Koolhaas' forskellige eksperimenterende skrifter og projekter tilbage til de originale referencer: Salvador Dalis paranoid-kritiske metode, den ironiske sensibilitet i karakteristikkene af Le Corbusiers (og dermed alle epigonerne af moderne rationelle arkitekters) jalousi til den urbane virkeligheds uplanlagte opfindsomhed og kreativitet, Coney Islands hedonistiske og nærmest science-fiction agtige frembringelser og Downtown Athletic Clubs altopslugende volumen,

opvakte dekadence og evne til at stable kulturens fragmenter uden skrupler i forhold til etablerede betydningshierarkier. Rasmus Rune Nielsens re-aktualisering af *Delirious New York* fremmaner i en vis forstand det psykologiske plot bag Koolhaas arbejder fra Parc de La Villette over Zeebrugge terminalen til biblioteket i Seattle. Byen, bygningen og det deliriske bliver elegant forenet til en sammenhængende fortælling, hvorved alle idiosynkrasierne, det uforståelige, selvmodsigelserne, spørgsmålstegnene, udråbstegnene og det chokerende nye i Koolhaas' praksis får lov til at tale uden at skulle legitimeres af en stringent teori eller underkastes en dogmatisk hermeneutik. Det forløsende ved det litterære brækjern Rasmus Rune Nielsen stikker ind i Koolhaas mentale bagage er, at det lukker op for det væld af betydningsmæssige iklædninger, som omsvøber hans og OMAs projekter. Bogen portrætterer Koolhaas som en opdagelsesrejsende pennfører, der ser Vesten og globaliseringen af kulturen fra Øst, en postmoderne udgave af Robert M. Persig, som har skuet alle opløsningstendenserne og derfor behersker "kunsten at vedligeholde kaos"¹ og til fuldkommenhed dyrker disciplinen at diskutere emner ingen andre interesserede sig for før: den statskapitalistiske udvikling i det sydlige Kina, befolkningsekslosionerne i Afrikas selvorganiserende byer, fænomenet shopping der med markedsmekanismens triumf har sløret grænsen mellem konsum og kultur, den Generiske bys kvalitetsløse kvaliteter.

Vi kan med Rasmus Rune Nielsens lektion om Koolhaas' studie af Manhattan og for at blive ved de litterære referencer pludselig se filosofen Frederic Jamesons² parallelisering af det endeløse interiør af menneskeskabte omgivelser i Ridley Scotts science fiction klassiker *Blade Runner* fra 1982 og det postmoderne rum som spydspids retorikeren Rem Koolhaas "i-værk-sætter" – og sende Philip K. Dicks titeludsagn tilbage til litteraturen med beskeden: Yes! Androids Do Dream of Electric Sheep.³ En af bogens pointer er med andre ord, at Koolhaas arkitektur er 'android' – en kunstig og iscenesat natur med en forbløffende evne til at forholde sig til sin egen af-essensialiserede uægthed. Det er i mine øjne også styrken ved Koolhaas' arkitektur. Den forholder sig til en virkelighed af "skrift, by og bygning", og dette karaktertræk får Rasmus Rune Nielsen elegant trukket frem i *Rem Koolhaas [Learning from Manhattan]*.

Det hører til petitesser, men det skal med. Jeg savner et forord eller en kort præsentation af selve tekstens tilblivelseshistorie. Det er kun glædeligt, at det arkitektfaglige bidrag til diskussionen af samtiden og fagets selvforståelse vækker interesse i andre forskningsmiljøer. Arkitektskolens forlag skylder derfor sine læsere en bemærkning om, i hvilken sammenhæng Rasmus Rune Nielsens fremragende studie af Koolhaas er indgået.

Boris Brorman Jensen
boris@aod.aau.dk

Noter

1. Jeg tænker her på Robert M. Persig *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance*, der undersøger vestens værdier gennem østens optik.
2. Jameson, Frederic (1991): *Demographies of the Anonymous*. I: *Anyone*, Davidson, Cynthia (red.), New York, Rizzoli, s. 46 – 61.
3. *Do Androids Dream of Electric Sheep*, er titlen på Philip K. Dicks romanforlæg bag Ridley Scotts film *Blade Runner*.

Bogomtaler

Vi har modtaget:

Lisbet Balslev Jørgensen:

Den sidste guldalder – Danmark i 1950'erne

ISBN 87-7407-262-5

Udgiver: Arkitektens Forlag

Sprog: Dansk

Den sidste guldalder – Danmark i 1950'erne er en overvejelse om arkitekturens betydning og arkitekturproduktionens sammenvævning med sin tid. Bogen er skrevet af et menneske, som har fulgt med i hele perioden efter krigen, og med et langt livs viden og erfaring som afstand til den tid, der behandles. Det er også en efterforskning af, hvad der fremkaldte den originalitet og opblomstring i dansk arkitektur og design, som skete i ti-årene efter anden verdenskrig.

Titlen "Den sidste guldalder" kan enten forstås som en konstatering: "Den tid kommer aldrig igen" – eller som et spørgsmål: "Kan det lade sig gøre atter at skabe et opbrud i dansk arkitektur af tilsvarende kvalitet som dengang i 50'erne?".

Christina McKee, DAC (redaktør):

PTAH / Architecture, design, art (2004:1)

Theme: Architecture and Myth

ISSN 1239-3401

Udgiver: The Alvar Aalto Academy

Sprog: Engelsk

Susanne Eriksson (redaktør):

Katalog 33

ISSN 1651-4564

Udgiver: Statens konstråd 2003

Sprog: Svensk

I årets utgåva av Statens konstråds katalogserie med avslutade och färdigställda beställda, permanenta konstverk, tar såväl Maria Lantz i essän "Det expanderande konstrummet" som Konstrådets direktör Makael Adsenius i sin introduktion utgångspunkt i den samtida konstens utvidgning såväl begreppsligt som rumsligt. Konstens förändrade arena, konstbegreppets expansion liksom relationen till permanentens och temporaritets utgör nödvändiga noder också för Statens Konstråd att navigera efter i uppdraget att förse det offentliga rummet med konstnärlig gestaltning. Även tematiken för 2003 års utvecklingsuppdrag har varit "konst som instabila processer" där ett förändrat synsätt på den konstnärliga processen och arbetsmetodiken fokuserats. Ett projekt som fortsätter under 2004.

Rettelse

Kim Dirchinck-Holmfeld, Martin Keiding (redaktører)

Dansk arkitektur 250 år

I omtalen af *Dansk arkitektur 250 år*, som blev bragt i nr. 2/2004 fik vi desværre ikke anført Martin Keiding som redaktør.

Vi beklager fejlen.